

La cuntrada svizra da linguas

Ina docenta universitara sbozza ina survista

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **La bibla rapporta che Dieu haja incumbensà ses pievel d'observar diesch cumandaments, normas fundamentalas da vita sociala e religiosa. Il mess inchargà da proclamar quellas reglas era Moschè (Moses). Ma la bibla rapporta era d'intimaziuns divinas blier pli veglias.** Sin giavisch da Dieu haja il carstgaun numnà sez «tut la biestga, mintga animal dal funs e mintga utschè dal tschiel» (Genesis 2, 26). Numnar in animal munta pia, segund la bibla, ina creaziun linguistica da l'uman. En il Coran percenter porta gia mintga animal menziunà ses num arab sco titel d'ina sura: «Al-Baqara» («la vatga», s. 2), «An-Nahal» («ils avieuls», s. 16), «An-Naml» («las furmiclas», s. 27), «Al-Ancabût» («il filien», s. 29), «Al-Fil» («l'elefant», s. 105)*.

Las domenas da diever d'ina lingua

La germanista Katrin Burkhalter, docenta a l'Universitad da Friburg tar il Center da linguas, ha ponderà davart il rapport tranter in linguatg ed il mund spiertal abstract dals umans en la Svizra d'oz («NZZ» dals 18 da mars 2016, p. 10): «Il mund munta ina participaziun cuminaivla a l'abstraziun, pia ina reflexiun ed in discurs cuminaivels davart ina savida

sistemica suror il conturn social (...). Lura discorra la linguistica da domenas: Mintgina correspunda ad in champ social d'acziun. Ina persuna, gist sco in linguatg, dispona da domenas linguisticas determinadas. Il tudestg, il franzos, il talian mantegnan domenas essenzialas; quai munta sulegl, aua, ladim per l'iert svizzer da linguas. Ma sch'il viertgel d'ina lingua sco l'anglais sa metta sur noss linguatgs naziunals, lura vegnan lezs smantschads da perder domenas. Ina politica da linguas ch'avess per mira da tractar immediat per anglais tut ils temas professiunals e socials relevants indebliss las linguas naziunals. Lezzas perdessan spert lur abilitad da tractar domenas; sche lur diever sa restrenschess a temas sco l'aura, il mangiar ed il viadi cun il tram, lura vegnissan quellas linguas degradadas a folclora. Il rumantsch, grazia al 'rumantsch grischun', vegn schlargià da cuntin; sch'i nascha il basegn d'ina denominaziun nova, porscha la Lia Rumantscha schliaziuns pragmaticas cun bunas vistas da vegnir duvradas. Amez ils onns novanta duvrav'ins in num per 'die nachrichtlosen Vermögen'; ins ha tschernì 'las facultads senza identitad'».

La via germanofona

L'autura dat lura trais cussegls al public germanofon da la «NZZ». L'emprim tu-

na: «Tgirar nossa atgna lingua (...). Igl è impurtant da savair bain tudestg. Quai ans colliescha cun lingua, cultura ed economia da l'entir intschess germanofon, (...) passa tschient milliuns olmas. Nus duain tgirar cun intenziun noss tudestg standard e superar nossas retegnientschas areguard ses diever a bucca.» Il segund cussegl po tunar curius; el tuna: «[Wir sollen] uns der Langue du Voisin zuwenden.» La lingua da l'uman limitrof: Quai a Basilea u Berna po mo esser il franzos. A.S. Gagl n'è quai betg uschè evident, ma en pauc dapli che duas uras da tren direct cuntansch'ins Friburg. Il vischin po dentant esser in «vicino»: Dal chantun Uri tras il tunnel nov enfin a Blinzuna, da San Murezzan cun l'auto da posta enfin a Clavenna, da Brig tras il Simplon enfin a Domodossola. E la preschientscha rumantscha en la citad da Glion merita l'atenziun da lieus gualsers dal conturn sco Sursaiassa, Stussavgia e Valendau. Il davos cussegl da Karin Burkhalter sa drizza a mintga Svizra e mintga Svizzer: «Cuntanscher ina vischinanza tranter nossas linguas naziunals e l'anglais.» Qua sto mintgin(a) chattar sia atgna via, «colliada cun nossa concepziun dal stadi, cun la naziun svizra fundada sin la voluntad.»

Leger per anglais

I s'empreda blier linguisticamain cun

leger en ina lingua estra. L'autur da questas lingias ha legì blers cudeschs per anglais dapi ses emprim segiurn en Engalterra il 1953: Sco giuven cunzunt crimis anglais, scots (Arthur Conan Doyle, 1859–1930) u americans, pli tard Harry Kemelman (1908–1996, da Boston), oz mo pli cudeschs documentars. Recumandar possa t. a. «A People's History of the United States» (Perennial Classic edition, New York 2001) da l'istoricher e politolog Howard Zinn (1922–2010, Universitad da Boston) per chapir la superpussanza da noss mund. Tgi che ha pli gugent magazins d'actualitad po leger «The Economist» (Londra) che rapporta mintga sonda da la vita politica e spiertala en ils differents continents. Ils titels da las parts geopoliticas tunan: Internaziunal, Europa (cun Russia e Turchia), Gronda Britannia, «Middle East and Africa», Stadis Unids, «The Americas» (sic!), Asia (mintgatant cun l'Australia), China. Tiers vegnan ils chapitels «Science and technology», «Books and arts», «Obituary» («necrology») euv. Magazins americans cuntengnan generalmain damain text e dapli fotografias.

* Bernhard Maier, Koran-Lexikon. Stuttgart (Kröner, ISBN 3-520-34801-2) 2001, p. 171, chavazzin «Tiere».